

Козинець О.Г., к.і.н., доцент, зав. кафедрою теорії та історії держави і права, конституційного права Національний університет «Чернігівська політехніка»

ДЕРЖАВОТВОРЧІ ПОШУКИ УКРАЇНИ У XVII СТОЛІТТІ: ЗДОБУТКИ ТА ПРОРАХУНКИ

Від часів Київської Русі український народ завжди прагнув до утворення власної держави, до повноцінного національно-культурного відродження. Десятки народів, сотні племен намагалися створити свою державу на нашій землі. У межах нинішньої території України відбувалася державна консолідація скіфських і сарматських племен, тут залишили свій слід греки, римляни, готи, гуни, хозари, монголи, турки, литовці, поляки, угорці. Саме звідси почався розвиток найвідомішої східнослов'янської держави Київської Русі. А згодом прийшла доба Галицько-Волинського князівства, Литовсько-Руської держави, України-Гетьманщини, Української Народної Республіки, Держави П. Скоропадського та низки інших державних утворень, кожне з яких зробило свій внесок у формування вітчизняних державницьких традицій.

Сучасна незалежна Україна є спадкоємницею величезного державного досвіду. На сучасне становлення України необхідно подивитися через призму історії. Ця історія складна і суперечлива, сягає корінням у сиву далечінь століть. Були тут свої злети і падіння, але об'єктивні факти рішуче спростовують неправдиві міфи про те, що українці не здатні до демократії, традиційно схильні до авторитарної влади, характеризуються провінціалізмом, відсутністю власного обличчя в державному будівництві.

Тернистий шлях протягом століть до самостійності і соборності долав український народ. Важливими на цьому шляху були події XVII ст. Так, визначною віхою в історії української державності стала Українська козацька держава, що сформувалася в період національно-визвольної війни під проводом Б. Хмельницького. У ході війни Україна позбавилась польсько-шляхетського панування, соціального, національного та релігійного гноблення і вийшла на

новий етап в своїй історії – етап державотворення.

Уже з перших років національно-визвольної війни Україна мала всі необхідні ознаки держави: територію, органи публічної влади, політико-адміністративний устрій, армію, судову та податкову систему, певне міжнародне визнання.

За основу органів публічної влади було взято систему управління козацтвом. Вона складалася з трьох урядів: генерального, полкового та сотенного. Найвищим, органом управління, як і на Запорізькій Січі, була загальна військова рада, на якій обирали гетьмана та генеральну старшину, вирішували найважливіші питання організації війська. У зв'язку з тим, що такі ради збиралися рідко, функції загального керівника здійснював генеральний уряд – гетьман та його найближчі помічники (генеральний обозний, генеральний суддя, генеральний писар, генеральний осавул, генеральний хорунжий, генеральний бунчужний), які складали Раду генеральної старшини при гетьмані. Влада генерального уряду поширювалася на всю звільнену від поляків територію України.

Главою держави був гетьман, який уособлював верховну адміністративну, військову, політичну і, судову владу. Він видавав Універсали – загальнообов'язкові нормативні акти. В Україні гетьманами здавна називали обраних демократичним шляхом ватажків козацького війська. Офіційного характеру це звання набуло після 1576 р., коли польський король Стефан Баторій дав Запорізькому війську «Конституцію і привілеї» і вперше назвав Є. Ружинського «Гетьманом Запорізьким» та надав йому ознаки влади – клейноди. З того часу гетьманська влада в Україні виходила з двох джерел – козацького обрання і королівського призначення, що не завжди співпадало.

У січні 1648 р. на Запорізькій Січі гетьманом було обрано Б. Хмельницького. У травні того ж року, після битви під Корсунем, повстанцям разом з іншими трофеями дісталися булава і бунчук обох польських гетьманів. Козаки вручили ці клейноди Б. Хмельницькому і проголосили його гетьманом усієї визволеної України. Згодом його як главу держави визнав і польський

король, що було зафіксовано у Зборівському договорі 1649 р.

Територія Української козацької держави не була чітко визначеною. Після перемог вона збільшувалась, а після поразок, навпаки зменшувалась. За Зборівським договором повстанці одержали право на керівництво трьома польськими військами і встановлювалась козацька адміністрація. Після поразки повстанців під Берестечком у 1651 р. був підписаний Білоцерківський договір, який обмежував козацьку територію лише Київським воєводством.

Кордон із Польщею Б. Хмельницький планував провести по Віслі. Площа звільнених українських земель складала близько 200 тис. км². Гетьман називав її по-старому – Русь, Руська земля. Вся ця територія ділилась на полки, кількість яких змінювалась, а ті в свою чергу – на сотні. За Зборівським договором мало бути 16 полків та 272 сотні. Полки та сотні включали в себе все населення, яке проживало на цій території на яке поширювалась влада генерального, полкових та сотенних урядів. Запорізька Січ була автономною територіальною одиницею.

Так, Україна-Гетьманщина мала свої збройні сили, податкову та судову систему, у роки Визвольної війни сформувалася своєрідна правова система. Виникли нові джерела права, що було прямим наслідком створення української держави. В період війни на Україні уже повністю була сформована українська «народна» мова, а також активно йшов процес формування української літературної мови. Важливо визначити ще одну властивість української держави, що зароджувалась у ході національно-визвольної війни – це ідеологія, яка була прийнята не лише козацькою старшиною, а й широкими народними масами. Важливу роль у цьому процесі відіграла православна церква України, яка разом з усім українським народом пережила тяжкий період гонінь і переслідувань з боку поляків-католиків. Загальнонародне визнання цієї ідеології сприяло єдності і взаєморозумінню між усіма прошарками українського суспільства.

Протягом усієї національно-визвольної війни перед Б. Хмельницьким стояло тяжке завдання. Він мав велику армію, але більшість повстанців були не навчені та погано озброєні. Польща ж мала не тільки власні великі збройні сили, але й була

багатшою державою, отже, могла скористатися найманим військом. Боротися, з Польщею власними силами Україна не могла, потрібно було шукати союзників. Перша коаліція – українсько-турецько-татарська – виявилася ненадійною, союзники часто грабували місцеве українське населення. З перших місяців боротьби Б. Хмельницький направив до Москви 10 посольств, але московський уряд давав загальні обіцянки, а в допомозі відмовляв, посилаючись на Вічний мир з Польщею. Москва вичікувала. Вона дала можливість двом сусіднім державам опустошити одна одну, і лише потім втрутилась у конфлікт.

1.10.1653 р. Земський собор у Москві прийняв рішення розірвати мирний договір з Польщею і прийняти гетьмана Б. Хмельницького і все Військо Запорізьке з містами їх і землями під високу царську руку.

8.01.1654 р. у Переяславі відбулася рада, яка прийняла рішення, що надовго змінило нашу історію. На раді було 284 особи – представники козацької старшини, козаки Переяславського полку та мешканці Переяслава. Представників Запорізької Січі на цій раді не було. Після короткого виступу гетьмана і читання царської грамоти гетьман і послы та старшини пішли до Успенського собору, де сталося перше непорозуміння між сторонами. Б.Хмельницький висловив думку про обопільність присяги, тобто він хотів, щоб Бутурлін присягнув від імені царя, що той буде захищати Україну від Польщі і не порушить прав і вільностей усіх станів українського суспільства. Посол відмовився, посилаючись на те, що цар свого слова не міняє. Після довгих спорів українська сторона погодилася, що слово царя заміняє присягу з його боку і гетьман із старшиною присягнули на тім, «що бути їм із землями й городами під царською великою рукою». Письмового договору підписано не було.

Наприкінці березня 1654 р. українські послы, генеральний суддя Зарудний та переяславський полковник Тетеря привезли до Москви проект договору у формі петиції до царя, що складалася з 23 розділів та пунктів. Основними пунктами цього проекту були: невтручання царських представників у справи місцевих судів і управління; збереження прав і вільностей Війська Запорізького, козаків, шляхти та міщан; 60-тисячний козацький реєстр; виборність гетьмана і

старшини; встановлення платні реєстровим козакам; право гетьмана приймати чужоземних послів і участь московського війська у війні з Польщею. Два тижні йшов процес обговорення проекту договору. Його переробили і відредагували. Цей документ, який складався з 11 статей, увійшов в історію під назвою Березневі статті.

Несприятливі умови не дозволили завершити процес формування української держави. Органи публічної влади залишалися недиференційованими, тобто одні й ті ж органи водночас здійснювали адміністративні, судові та військові функції.

Кожна держава має суверенітет. Це політико-правова властивість державної влади, що виявляється у її верховенстві як всередині країни, так і в її зовнішніх відносинах. Українська козацька держава реально таким суверенітетом володіла, але після смерті Б. Хмельницького його поступово втратила.

Таким чином, територія вільної України не була стабільною. А це ослаблювало матеріально-економічну основу державної організації. Не виникає сумнівів, що в роки Визвольної війни на українських землях склалася оригінальна політична структура, яка мала ознаки державності: територію, військо, свої органи влади і правові норми, повне міжнародне визнання і навіть зачатки власних податкових і грошових систем. За сприятливих зовнішньополітичних умов ця структура могла перетворитися на суверенну, повноцінну у всіх відношеннях державу. Але були суттєві ознаки незавершеності процесу будівництва держави та несприятливі зовнішні умови для побудови держави.

Список використаних джерел:

1. Апанович О.М. Українсько-російський договір 1654 р. Міфи та реальність. К.:Варта,1994. 96 с.
2. Дорошенко Д. Нарис історії України в 2-х томах. К.: Глобус,1992. 349 с.
3. Шевчук В. Козацька держава. К.:Абрис,1995. 392 с.